

ТАЛЕНАТ – ГЕНИЈАЛНОСТ – СВЕТОСТ У ФИЛОЗОФИЈИ Н. БЕРЋАЈЕВА²

Апстракт: У раду се кроз контекст филозофског дискурса Н. Берћајева анализира његова теза о диференцијалном карактеру феномена талента, генијалности и светости.

Таленат дефинише као посебан, спецификовани дар који одговара захтевима посебних облика културе у коме се оваплоћује издвојена функција духа прилагођена стварању научних и уметничких вредности. Насупрот томе, генијалност и светост одређује као онтолошку, квалитативно другачију, целовиту, универзалну природу људског духа и носиоца жудње за другобивствовањем. Управо у том духовном пориву, Берћајевије употпунио религијску свест о аскези, као путу трансцендирања „овог света” личним преображајем, стваралаштвом као јединственим спојем генијалне нарави и посебног талента. Тиме је стваралачку потенцију генијалности пренео преко граница објективираних форме постојећих варијација људских делатности у трагично осећање неприлагођености овом свету и тежњи ка његовом превладавању.

Циљ истраживања јесте да се уз релевантне мисли о таленту и генијалности како су их схватили Сократ, Платон, Аристотел, Кант, Вајнингер и Шопенхауер, истакне и Берћајево схватање обдарености, које осим ова два облика обухвата и светост. Применом методе апстраховања и упоредне анализе, пронађене су тачке духовног сусрета између мистично-подвижничког искуства и стваралачког чина као два различита начина побољшања света кроз стварање добра и лепоте.

Кључне речи: стваралаштво, таленат, генијалност, светост, самопромена.

Увод

Као филозоф и религиозни мислилац Н. Берћајев је поред осталих антрополошких питања и питање даровитости промишљао кроз призму феноменолошког, метафизичког и религијског искуства. У том контексту, он прави диференцијацију између талента, с једне стране, и генијалности и светости, с друге стране, откривајући стваралаштво као исходиште ових дарова. Иако се чини да између два потоња феномена нема сличности, Берћајев показује да и један и други у крајњем јесу религиозан чин чија се узвишена вредност потврђује у њиховој духовној активности.

Истраживање феномена генија отвара питање способности разумевања његове природе. Ото Вајнингер (Oto Weininger) сматра да људи могу разумети друге људе само из своје природе, те стога „лупеж добро разуме лупежа, као што безазлен човек добро разуме добродушног” (Вајнингер, 2013). За разлику од просечних људи генијалан човек је толико сложен да управо зато што обједињује много различитости у свом бићу, поседује природену склоност и да их схвати. Ако прихватимо ову Вајнингерову тезу, онда се тај недостатак у капацитету истраживача може компензирати сагледавањем оних идеја о генијалности које су развили генијални људи. Полазећи од става да такав методолошки приступ може дати одређене сазнајне резултате, аутор ове студије суштину генијалности изводи из оригиналних мисли

---

¹ruzica.petrovic@pefja.kg.ac.rs

²Реализацију овог истраживања финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. уговора 451-03-68/2020-14/ 200140).

Сократа, Платона, Канта, Шопенхауера, Вајнингера, са акцентом на Берђајева, који је отишао најдаље у поимању метафизике стваралаштва додајући путу генијалности пут светости.

Таленат као спецификован дар

Филозофски дискурс о генијалности и светости укључује и питање о талентованости. Могли бисмо рећи да међу филозофима постоји општа сагласност у поимању природе талента. Пре свега, сматрају да је таленат кадар да уради оно што превазилази радну способност осталих људи и да његово преимућство лежи у већој гипкости и оштрини више дискурзивног него интуитивног сазнања. (Шопенхауер, 1989: 42). Међутим, он није нижи степен генијалности, већ се онтолошки разликује од ње (Вајнингер, 2013). То значи да извршеност као што је математичка, музичка или нека друга коју неко поседује, у најбољем случају, може омогућити његовом носиоцу да са лакоћом обавља оно што би код мање надарених изискивало много већи напор (Дезоар, 1963), али она не би могла ни под којим условима прећи у виши квалитет и учинити га генијалним. Друга карактеристика талента јесте у његовој наследној диспонираности за развој оних способности и вештина које се могу стећи учењем и радом, и применити у различитим формама делатности световно-културне сфере. Имајући у виду то својство, Берђајев дефинише таленат као спецификовани и диференцирани дар који одговара захтевима посебних облика културе. Он је особина сликара, научника, јавног радника, али не човека (Берђајев, 2001: 139). Дакле, таленат јесте вештина стварања, али не стварања које излази из оквира посебних облика културе, већ оног које је прилагођено потребама, узорима и захтевима овог света. Талентовани појединац јесте стваралац објективних вредности које пројектује и антиципира свет чије границе не прекорачује, већ се добро позиционира у њему, где налази своје оваплоћење и потврду своје успешности. То га чини уклопљеним у свет, разумљивим свету и неогуђеним од света. За разлику од талента који је посебан, спецификован дар, који делатнику даје могућност да са одређеном лакоћом долази до сазнања, унапређује своје вештине, решава одређене задатке, дотле, генијалност јесте универзална природа човека, изворно и непоновљиво стање духа, целовито постојање човека (Берђајев, 2000: 142).

На томе почива разлика између способности за деловање и способности за стварање. Човек јаке интелигенције, према мишљењу Шопенхауера, увек је на свом месту, усмерен на околности и њихове захтеве. Такав ће човек у свим ситуацијама да уради оно што је примерено ствари, неће допустити лудости које су својствене генију који је више или мање занет оним што је чисто објективно. Зато је често учавана сродност генијалности с лудилом која почива на њеној одвојености од интелекта. То не треба повезивати са тим да генијалност прати слаба воља, утолико пре што је она условљена силовитим и страсним карактером, већ је ваља објаснити тиме да човек практичар од акције има онолико интелекта колико је потребно за сналажење у свету и остварење у њему. Док, генијалност подразумева снагу духа која прелази те границе и делује ослобођена земаљских, овосветских, личних жеља и корисних циљева. Остала људска дела постоје ради одржања или олакшања наше егзистенције, док стварање генијалних дела није тим разлозима мотивисано и зато их можемо сматрати „чистом добити егзистенције” (Шопенхауер, 1989: 39).

Људи који су само талентовани увек долазе у право време, будући да су побуђени духом свог времена и да су проузроковани побудама свог времена, они су кадри само њих да задовоље. Они учествују у прогресивном развоју својих савременика или у постепеном развоју неке посебне науке, а заузврат добијају награде и похвале. Али већ следећа генерација не ужива у њиховим делима, њих морају да

замене друга која не изостају. Насупрот томе, геније упада у своје време као комета у планетске путање чијем је лепо уређеном и прегледном поретку њена необична путања страна. Дакле, он не може да учествује у затеченом нормалном културном развоју свог времена, већ своја дела баца далеко напред, баца их на путању на којој време тек треба да их досегне (Исто, 42). За разлику од талентованих људи који достижу врхунац признања и славе у времену у коме стварају, дотле је време генија постхумно. Пошто дело генија превазилази не само радну способност других, већ и њихову способност схватања, они га непосредно не примећују. Последица касног познавања генијевих дела јесте то да ретко кад у њима уживају њихови савременици.

Генијалност и светост – стваралаштво лепог и доброг

Питање даровитости која излази из оквира талентованости и досеже квалитативно више нивое духовног живота, било је предмет промишљања филозофа још у античком добу. Већ је Сократ знао да његово посвећено трагање за истином има метафизички карактер и да је свој унутрашњи порив ка истини доживљавао као божански дар који се јављао у виду унутрашњег гласа. Сократ је не само изоштрио духовну осетљивост да чује тај глас, већ га је до те мере уважавао да ништа није предузимао супротно ономе од чега га је он одвраћао или на шта га је навраћао (Платон, 2015). Један од таквих „наговора” било је и његово опредељење за филозофију. Његова аргументација у одбрани пред атинским судом о разлозима бављења филозофијом и разлозима неприхватања начина живота који би ту духовну делатност довео у питање, излази из оквира његове личне слободе избора и исходиште налази у равни метафизике. Тиме се на Сократовом примеру потврђује дубина хришћанске поуке да је много позваних, а мало изабраних. А онај у коме се позваност и изабраност сједињују, он је и дариван свим оним снагама духа које му помажу да то јединство оствари. Сократ је био потпуно свестан свог посланства, стога је своју ангажованост доживљавао као мисију која има божански смисао. Сократова медитативна природа, начин његовог живота који је карактерисала висока посвећеност духовном раду и истрајност, јесу препознатљива својства богато обдарене природе.

Антички филозофи су генијалност везивали и за уметничко стварање и енергију инспирације и надахнућа коју песник добија из метафизичког извора. Она је та која доводи до стања „божанског лудила песника”, стања у коме је стваралац обузет и понесен заносом, у коме је изван себе и мирног разума (Платон, 2010). Слично гледиште препознајемо и у Аристотеловим речима да је песништво за онога ко је веома обдарен или за онога ко је страсно темперамант, јер они први умеју лако да се пренесе у сва могућа стања и односе, а они други лако прелазе у екстазу (Аристотел, 2015). Управо то екстатично стање духа у моменту уметничког стварања јесте она трансцендентна страна природе генија која носи мистичан карактер и измиче докучивању. Кант је пошао од тога да геније не може сам себе рационално да схвати, јер он не зна одакле и како се рађају велике идеје у њему, нити има већ постојећа, научена правила по којима тим идејама у стваралачком чину даје универзални израз. То је она врста духовне моћи којом геније превазилазећи границе искуственог света, остварује додир са трансцендентним и изражава оно неизрециво. За Канта она је „она представа маште која даје повода за много размишљања, а да јој ипак не може одговарати одређена мисао, тј. појам, дакле коју ниједан језик не може потпуно достићи и направити разумљивом” (Кант, 2005). Као таква генијалност се очитује у игри уобразиље која је у стваралачком моменту способна да ухвати, сједини и саопшти оно што појму стегнутом правилима разума, не би пошло за руком.

Изванредна снага маште, повезана са осталим моћима духа, као што су интуитивност и имагинација јесу најчешћи пратиоци стваралачког тренутка који се

пројављује у виду блеска, луцидне светлости којом се из сфере несвесног осветљава истина. Такав је тренутак онај у коме је Тесла, после много интелектуалног рада, истраживања, напора, у опуштеној шетњи са пријатељем, потпуно ослобођен тешких мисаоних комбинаторика, доживео озареност духа. Тренутак у коме је спонтана динамика унутрашњих моћи подарила плодове открића који су се толико јасно појавили да је Тесла могао не само да визуализује читаву конструкцију мотора већ да је својим мислима и покрене. Напуштање дискурзивног, чисто интелектуалног подручја и препуштање поетичком тренутку произвело је блесак из којег је синуо изум.³ Интуитивно опажање и машта јесу неопходно оруђе генија. Човек обдарен маштом способан је да призове духове који му правовремено откривају истине које непосредна стварност показује само слабо. Ту страну стваралаштва Берђајев назива унутрашњим актом, примарном стваралачком интуицијом када стваралац стоји пред лицем Божијим, кад чује симфонију, кад му се указује сликарски лик или лик песнички, изнутра, кад је то још неизражено откриће и проналазак (Берђајев, 2000: 140). У том примарном стваралачком чину човек још стоји пред Богом и још није обузет реализацијом у свету и за људе. Када секундарни стваралачки чин почне да делује, догађе се хлађење стваралачког огња и несклад између унутрашњег изгарања и спољне реализације. Лепота и вредност створеног дела садржани су у вештини генија да што верније и аутентичније изрази првобитно приметну идеју. Зато су бројније генијалне природе него сами генији, јер многи не успеју да у том тренутку слободу и надахнућа остваре и изразе унутрашњу замисао (Исто, 141).

Битне одлике генијалности јесу и усредсређеност и осетљивост без којих стварање не би било могуће, а које генија чине несрећним у свакодневном животу када његов дух није заузет стварањем.

Геније познаје тренутке екстатичног блаженства, али не зна за мир и срећу, већ се увек налази у расколу са светом који га окружује. То је зато што он у тренутку стварања све снаге свог духа усмерава на једну тачку, где се оне сједињују и концентришу тако снажно, тако чврсто и искључиво, да за њега читав остали свет у том тренутку престаје да постоји и његов предмет испуњава његову стварност. Управо та велика и силовита концентрација, која је једна од генијевих повластица, јавља се понекад и када су посредни предмети стварности и догађаји из свакидашњег живота. Када они дођу у центар његовог посматрања, углавном добијају нестварне размере које обичан човек и не примећује. Та преосетљивост се испољава кроз смену промене расположења која иде од егзалтираности до туге са преовлађујућом меланхолијом. И управо те унутрашње муке јесу материнско крило генијевих бесмртних дела. (Шопенхауер, 1989: 40).

Имајући у виду ту посебност Берђајев разликује генијалност од генија, сматрајући да постоје карактери који су генијални по својој онтолошкој природи, по свом универзалном стваралачком нагону, али нису генији. Они који своју генијалност успеју да изразе кроз посебно осећање света, посебан напор воље, посебну

---

³О том тренутку Тесла је оставио запис у својој аутобиографији „Моји изуми“: „Једног поподнева, које је стално присутно у мом сећању, шетао сам са пријатељем градским парком у Будимпешти и рецитовао стихове. У тим годинама сам знао читаве књиге напамет, од речи до речи, једна од њих био је и Гетеов „Фауст“. Сунце је управо залазило и подсетило ме на један чувени одломак. Кад сам изрекао ове инспиришуће речи, идеја ме је озарила као блесак муње и у тренутку открио сам истину. Нацртао сам штапом у песку дијаграму, које сам шест година касније изнео у Америчком институту инжењера, а мој друг их је одмах сасвим разумео. Сlike које сам видео су биле савршено оштре и јасне и чврсте попут метала и камена. Зато сам му рекао: 'Видиш ли овде мој мотор; погледај како ради у другом смеру'. Хиљаде тајни природе, на које сам се случајно спотицао, дао бих за ову коју сам ишчупао из природе упркос свим чудесима и опасностима са којима сам се суочавао." (Тесла, 2016: 22).

неприлагођеност овом свету у свом стваралачком чину, јесу генији (Берђајев, 2001: 139). У свету има појединаца у којима можемо да препознамо, по многим њиховим својствима генијалну природу, али нажалост неостварену. А потенцијал који није остварен, из којег није рођена творевина велике, универзалне вредности, изазива сумњу у властиту величину. Каткад се дешава да услед недостатка неког од услова за реализацију генијалности, њен носилац постане жртва сопствене природе која, када не нађе свој прави израз, може да подлегне трагичном осећању живота и да у њему страда. Чак и када успе да изрази природу свог генијалног бића кроз стваралаштво, не може да рачуна на прихваћеност и разумевање, што је и нормално, с обзиром да својим идејама увек иде испред свог времена.

Иако се стваралаштву генија понекад приписује демонизам, Берђајев потпуно искључује могућност да велико дело, а самим тим и стваралачко надахнуће и стваралачка вредност, могу бити демонски. Природа ствараоца може садржати потенцијал зла, али оно управо кроз стваралачки чин сагорева и преображава се у друго биће. Творевина која у тој екстази настаје не припада више природи творца. Она га онтолошки надилази као потпуно ново биће које припада вишем, космичком плану (Исто, 131).

Н. Берђајев је као метафизичар и религиозни мислилац хришћанске оријентације, отишао корак даље у сазнању и тумачењу суштине генијалности, доводећи је у тесну везу са светошћу. Заједничка димензија коју он открива код ова два облика обдарености људске природе, јесте религиозан чин који се код генијалности остварује кроз стваралачку екстазу, а код светости кроз подвижничко-аскетско искуство. Оно што их повезује јесте неприлагођеност овом свету, превладавање нужности овог света. Код стваралачког генија то се остварује кроз слободу стварања великих дела, а код светитеља кроз аскетско негирање греха и задобијање благодати. И један и други пут јесу духовни поступак који изазива потрес читавог људског бића у коме геније излази из себе, а светитељ чисти и усавршава своју душу. У том смислу аскетизам је метод који сам по себи нема вредност уколико не води моралном и духовном препороду. Међутим, у стваралачком заносу генија и у аскетском искуству светитеља стоји иста вредност, иста духовна једнакост пред Богом. Суштина је у томе да су обе благодати, и генијалност и светост, део позваности и одабраности, те да онај ко скрива своје обдарености и не остварује своју мисију и посланство, тај чини тешки грех пред Богом.

Сличну мисаону и практичну позицију налазимо и у искуству античких филозофа; иако нису имали развијен појам о греху и светости, они су имали врло развијену свест о томе да је позваност сваког човека да усавршава себе до оптималне мере личног духовног раста. Вредност и ваљаност властитог живљења потврђивали су кроз аутархију коју су стицали овладавањем личним жудњама, стишавањем страсти, лишавањем жеље за стицањем материјалних добара, ослобађањем од бриге за пропадљивим стварима, презирањем новца, разликовањем ствари које су у њиховој моћи од оних које су у власти спољних сила. Уз аутархију тежили су и атараксији, тј. ослобађању од непотребних страхова, душевних болова и узнемирености са пуним осећањем духовне ведрине и задовољства (Адо, 2016). Идеал живота античких филозофа био је досезање таквог нивоа унутрашњег мира који ништа споља не може да наруши, а напредовање ка мудрости потврђивало се кроз „враћање душе из животних брига у просту радост живљења”. Хришћанство је касније такав идеал обогатило тиме што је исходиште живота пренело са овоземаљског на трансцендентни план.

Међутим, за разлику од моралног подвижника који увек тежи душевном чишћењу, усредсређењу на унутрашњост, на самоусавршавање, дотле стваралац заборавља на себе, на спасење и усмерава се на свет који ствара. У томе Берђајев види

моралну парадоксалност стваралаштва, јер геније који би стваралачки напор своје првобитне слободе почео да замењује бригом за моралном чистотом, вероватно би био изгубљен за стваралаштво (Берђајев, 2000: 143). Ово је она тачка на којој Берђајев удаљава генија од етике морала, али не и од етике стваралаштва, коју види, пре свега, као слободу стварања животних вредности (Берђајев, 2006). И као што светост стваралачком енергијом ствара добро, тако геније стваралачком енергијом ствара лепоту.

Берђајева мисао о обдарености, било да она своје остварење налази у стваралаштву песника, сликара, проналазача или у аскетско-мистичном искуству подвижника, своју оригиналност показује у спознаји њиховог заједничког, религиозног порекла. У суштини култ стварања и култ светости у свом изворном облику израз су „страсне воље за другачијим постојањем” (Берђајев, 2000: 140). У том смислу, ретки међу подвижницима, после много година истрајног одрицања и искрене вере, могу бити даривани несвакидашњим моћима провиђења, мистичног сагледавања највиших тајни, исцелитељством и другим благодатима, што је саставни део њихове природе која је позвана на такав подвиг. С друге стране имамо ствараоце предодређене за подвиг стварања лепоте и сазнања. У крајњем Берђајев се одупире ограниченој свести која само у светости види пут ка религиозности, смело додајући том путу и стваралачке екстазе генија.

Закључак

Испитивање филозофских гледишта о три врсте обдарености: таленту, генијалности и светости, показало је да све разматране теорије таленат посматрају као посебан, спецификован потенцијал, који носиоцу омогућава да са изврсношћу постиже боље резултате од онога код кога је тај потенцијал просечан. Природа генијалног човека онтолошки се разликује од природе талентованог, јер она није само својство које даје посебан квалитет музичару, сликару, физичару, већ обухвата целокупну личност човека, а она је несвакидашња, луцидна, стваралачка. Суштина генијалности је у стварању лепоте и откривању истине даровима које своје онтолошко порекло имају у једном вишем метафизичком извору. Из истог извора произлази карактер и снага светости која се остварује кроз истрајавање у подвижништву и позваности за такву улогу, без које не би била остварена и уз најстрожи аскетизам.

Путеви и начини изражавања генија и духовног подвижника јесу различити, један води кроз стваралаштво које свету дарује лепоту, а други кроз морални преображај који свету дарује добро. Ипак, тачка њиховог сусрета јесте стварање у слободи посредством чина позваности, а њихово крајње исходиште јесте стварање бољег света. Берђајев излази из ограничене свести која стваралаштво генија ограничава на световни план и премешта га на метафизички. С друге стране, он открива да подвижник који није у стању да превазиђе обавезујући статус моралног чињења, који се креће само у границама нормираног добра, остаје ускраћен за истински духовни преображај. Духовни успон може да досегне само онај ко у слободи индивидуалног, непоновљивог моралног чина ствара нову вредност. Тада подвижник снагом добра не преображава само себе већ и друге.

Литература:

- Адо, П. (2016). *Похвала античкој филозофији*. Лозница: Карпос.
- Аристотел (2015). *О песничкој уметности*. Београд: Дерета.
- Берђајев, Н. (2001). *Смисао стваралаштва – Покушај оправдања човека*. Београд: Бримо.
- Берђајев, Н. (2000). *Ка човековом позвању*. Београд: Zepet, Book World.
- Берђајев, Н. (2006). *Филозофија слободе*: Београд: Логос.
- Вајнингер, О. (2013). *Пол и карактер*. Београд: Feniks Libris.
- Десоар, М. (1963). *Естетика и општа наука о уметности*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Кант(2005). *Критика моћи суђења*. Београд: Дерета.
- Платон (2010). *Ијон*. Београд: Федон.
- Платон (2015). *Одбрана Сократова*. Београд: Дерета.
- Тесла, Н. (2016). *Моји изуми*. Београд: Нова школа.
- Шопенхауер, А. (1989). *О генију*. Београд: Графос.

Ruzica Petrovic, PhD

Faculty of Education in Jagodina

University of Kragujevac

TALENT –INGENUITY – HOLINESS IN PHILOSOPHY N. BERDJEVA

Summary: In working through the context of philosophical discourse N. Berdyaev analyzes his thesis on the differential character of the talent, ingenuity and holiness phenomenon. The talent is defined as a special, specified gift that meets the requirements of specific forms of culture in which the separated function of the spirit is adjusted to the creation of scientific and artistic values. On the contrary, determines ingenuity and holiness as the ontological, qualitatively different, comprehensive, universal nature of the human spirit and the bearer of desire for another being. It is precisely in this spiritual impulse that Berdziev made the religious consciousness of asceticism as the path of transcendence of „this world“ by personal transformation, supplemented with creativity as a unique combination of genius nature and special talent. Thus, the creative potential of ingenuity has transmitted beyond the boundaries of the objective form of existing variations of human activities in the tragic feeling of the inadaptability of this world and the tendency to overcome it.

The aim of the research is to highlight, along with relevant thoughts about talent and ingenuity, as understood by Socrates, Plato, Aristotle, Kant, Weininger and Schopenhauer, Berdjaev's understanding of endowment, which, in addition to these two forms, includes holiness. Using the method of abstraction and comparative analysis, points of spiritual encounter between mystical-ascetic experience and creative act were found as two different ways of improving the world through the creation of good and beauty.

Key words: creativity, talent, ingenuity, holiness, self-change.